

Khyzniak A.V.

Institute of Problems of Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

FORMING OF UNDERSTANDING FOR JUNIOR TEENAGERS HOW FAMILY VALUE: THEORY OF THE PROBLEM

Summary

Analyzed the psychological and pedagogical literature with the problem of understanding for junior teenagers how family values; disclosed stages and mechanisms (identification, empathy, attraction, reflection) of understanding; consider the levels of understanding characterized the age characteristics of junior teenagers; given the definition of «understanding in junior teenagers».

Keywords: understanding, family values, stages and mechanisms for understanding, the levels of understanding, junior teenagers.

УДК 372.881.1

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПСИХОЛІНГВІСТИКИ ТА ЛІНГВОДИДАКТИКИ

Цепкало О.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

У статті досліджено сутність поняття комунікативної стратегії з позиції комунікативної та когнітивної лінгвістики, психолінгвістики та лінгводидактики. Автором здійснено аналіз публікацій основних представників зазначених лінгвістичних наук, в яких подано дефініційне обґрунтування комунікативних стратегій, їх класифікації та можливість формування у процесі навчання іноземної мови. Автором зроблені відповідні узагальнення та подано власне визначення комунікативної стратегії. Проаналізовано Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти щодо комунікативних стратегій у контексті різних видів мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: комунікативна стратегія, модель спілкування, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, лінгводидактика.

Постановка проблеми. Мовна освіта ХХІ ст. має на меті формування національно свідомої мовної особистості, декларує серед багатьох інших такі пріоритети навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах: заохочення самостійності в навчанні, самопізнання і саморозвитку; реалізація діяльнісного підходу до мовленнєвого розвитку студентів; посилення практичної спрямованості навчання іноземної мови.

Визначені пріоритети зумовлені актуальними потребами часу. Мовна особистість ХХІ ст. – це має бути людина, яка, по-перше, вільно орієнтується у гіперінформаційному просторі, по-друге, володіє різноманітними стратегіями і тактиками ефективної комунікації, по-третє, здатна у відповідний спосіб застосовувати здобуту інформацію, а також генерувати вартісні зразки власної мовленнєвої діяльності для досягнення комунікативних та прагматичних результатів.

Для реалізації визначених пріоритетів сучасна лінгводидактика, оновлюючи та вдосконалюючи теоретичний та практичний компоненти навчання іноземної мови, спирається на здобутки низки філологічних і міжпредметних дисциплін, проблематика яких є для неї вельми актуальною. Особливе місце у системі цих дисциплін займають психолінгвістика, нейролінгвістичне програмування, лінгвістика тексту, а також когнітивна лінгвістика, стилістика і прагматика тексту, комунікативна лінгвістика, теорія дискурсу та комунікативна філософія.

Тому метою статті є дослідити розуміння поняття комунікативних стратегій у комунікативній та

когнітивній лінгвістиці, а також з позиції психолінгвістики та лінгводидактики, та зробити відповідні узагальнення для розробки методики формування комунікативних стратегій у студентів вищих навчальних закладів.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Стосовно мовленнєвої діяльності поняття стратегії почали застосовувати ще в античній риторичі. Античний філософсько-науковий світ оперував таким поняттям, як стратегія створення промови. Саме у риторичі, яка займалася процесом текстотворення, обґрунтовувалися складові цього процесу. Під час теоретичної і практичної роботи над створенням і виголошенням промов сформувалася система законів риторичі, одним з елементів якої є стратегічний закон. На основі цього закону виділяється відповідний стратегічний етап підготовки промови, який передбачає покрокову процедуру творення тексту, що відповідає поопераційній структурі діяльності як такої. Відповідно, антична риторика визначила такі принципові характеристики поняття стратегії: стратегія визначається метою та темою висловлювання; вироблена мовцем, вона враховує також потенційних реципієнтів повідомлення (рівень їхніх знань, зацікавленість, емоційний стан тощо); стратегія є програмою дій, послідовність яких складає структуру цієї стратегії; вона може мати варіанти реалізації, на відміну від алгоритму певної діяльності [8].

Саме тому в сучасному науковому просторі найбільше уваги дослідженню комунікативної стратегії (КС) приділяють фахівці когнітивної лінгвістики,

які розглядають її як властивість когнітивних планів, якість критичного мислення або як когнітивний процес. «Комунікативний переворот» у філософії, започаткований працями К. Апеля, Ю. Габермаса, В. Кульмана та інших [4], надає великого значення комунікації. Він став могутнім поштовхом до активного розвитку багатьох наук філологічного і нефілологічного спрямування. Відлік сучасних наукових розвідок, присвячених стратегіям, традиційно ведуть від праць Т. А. ван Дейка, визнаного авторитета з проблем когнітології та теорії дискурсу. У широкому значенні у роботах науковця під стратегією розуміється деяка загальна інструкція для кожної конкретної інтерпретованої ситуації: «стратегія – це вибір способів досягнення мети» [3]. У тлумаченні стратегій ван Дейком значна увага приділяється когнітивній основі їх моделювання, а отже, вони мають метапізнавальний характер. Важливим є також постулат вченого про гнучкість та варіативність стратегії. Ця особливість, з одного боку, розкриває перед учнем широкий вибір варіантів КС у процесі роботи з текстами, проте ускладнює роботу вчителя, який повинен навчити учнів розрізняти ці стратегії у площині текстів та розробляти власні стратегії роботи з цими текстами.

На особливу увагу заслуговує також застосування діяльнісно-орієнтованого підходу до тлумачення стратегій, де вони становлять загальну організацію деякої послідовності дій [2], що підтверджує гіпотезу про те, що стратегії не можуть існувати безвідносно певної діяльності, а КС безвідносно мовленнєвої діяльності. Розглядаючи структуру стратегій у контексті аналізу дискурсу, зазначений вчений виділяє такі стратегічні кроки: 1) *комунікативний контекст* – актуалізація досвіду, пошук типових моделей ситуації; 2) *цілі та інтереси* – активізація фонових знань; 3) *заголовок* – ввідні тематичні речення; 4) *речення* – зв'язки у тексті, їх види та співвідношення з різними видами інформації, представлена у тексті; 5) *управління* – контроль за реалізацією стратегічних кроків; 6) *оновлення* – включення нової інформації та стратегічних прийомів у власний контекст, у власні стратегії; 7) *оцінка* – аналіз отриманої та засвоєної інформації, її продуктивності та практичної придатності.

Виклад основного змісту дослідження. Визначені стратегічні кроки були покладені в основу інтерпретації структури КС у різних аспектах (від психолінгвістичного до методичного). Зокрема, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти (ЗЕРМО), розглядаючи КС у контексті різних видів мовленнєвої діяльності, визначають застосування КС як реалізацію когнітивних принципів Планування, Виконання, Контролю та Корекції у різних видах мовленнєвої діяльності [5].

Поділяючи підхід ван Дейка, інший фахівець теорії дискурсу-аналізу М. Макаров кваліфікує стратегію як когнітивний процес, у якому мовець співвідносить свою комунікативну мету з конкретним мовним вираженням [7]. Наголошуючи на таких властивостях КС, як гнучкість та динамічність, дослідник пропонує розмежувати два погляди на стратегію. Визначення КС, запропоноване М. Макаровим, вказує на визначальну роль мети висловлювання для вибору тієї чи іншої комунікативної стратегії.

Тлумачення поняття КС у дослідженнях фахівців із комунікативної лінгвістики та теорії дискурсу обмежується розглядом тільки діалогічного спілкування, в якому КС знаходиться в компетенції адресанта повідомлення. Адресатові в цій ситуації відводиться лише роль об'єкта застосування КС або, в крайньому випадку, одного з чинників, що впливає на

вибір КС. Проте найціннішим надбанням комунікативної лінгвістики в галузі дослідження КС можна вважати актуалізацію таких фундаментальних понять, як комунікативний намір, максимум та конвенції спілкування, фактор адресата тощо, які у разі адаптації до сприйняття учнями середньої школи значно допоможуть зрозуміти суть поняття КС.

Визначаючи КС як оптимальну реалізацію інтенції мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, Ф. Бацевич розмежовує поняття мети спілкування («комунікативна мета – стратегічний результат, на який скероване конкретне спілкування, комунікативний акт» та комунікативної інтенції («комунікативна інтенція – осмислений чи інтуїтивний намір адресанта, який визначає внутрішню програму мовлення і спосіб її втілення (тобто КС) [1]. Виходячи з аналізу запропонованих науковцем визначень цих понять, можна зробити висновок про співвіднесеність понять мотиву у теорії мовленнєвої діяльності О. Леонтьєва та комунікативного наміру. Оскільки КС має певну мету, вона також може бути кваліфікована як різновид діяльності. Аналіз КС на ґрунті теорії і практики процесів спілкування дає змогу згаданому вище авторові виділити такі чинники їх вибору: рівень знайомства комунікантів; соціальні чинники; орієнтації у психічній, когнітивній та інших сферах адресата.

Із вищезазначених положень випливає, що КС належить важлива роль у створенні так званих моделей спілкування. Виступаючи ініціатором діалогу, адресант повідомлення переслідує певну мету. На шляху до реалізації поставленої цілі мовець натрапляє на множину перешкод, подолання яких вимагає залучення певних когнітивних (способів дій та операцій) та комунікативних ресурсів (мовних засобів). Тому комунікант А, розпочинаючи спілкування з реципієнтом Р, не тільки фіксує ціль, але й визначає також ресурси, які він має для подолання можливих перешкод, а також спосіб використання цих ресурсів. Інакше кажучи, він визначає певну стратегію досягнення цілі.

Зазначена схема може бути успішно застосованою не тільки в ситуації діалогу, а також при спілкуванні людини з текстом (читанні, переказуванні, конспектуванні тощо). Адже реципієнт не може виступати в ролі пасивного об'єкта впливу, він також повинен озброїти себе арсеналом КС для здійснення ефективної комунікації як з іншою особою, так і з текстом, наприклад, підручника, що є дуже важливим для роботи не тільки на уроках мови, а й при вивченні інших дисциплін шкільного курсу.

Дослідження КС у теорії комунікації дещо звужує межі тлумачення цього поняття, бо виділяє тільки ті різновиди стратегій, які можуть бути реалізовані при безпосередньому контакті комунікантів: конфліктні, кооперативні, маніпуляційні, стратегії ввічливості (Ф. Бацевич, О. Гойхман, Т. Янко) тощо. А це суперечить підходу, зокрема ЗЕРМО, в яких зазначено, що стратегічними є всі різновиди мовленнєвої діяльності, а не тільки інтеракція (діалог).

Комплексний підхід до вивчення КС, презентований монографією Т. Янко, демонструє аналіз КС у контексті теорії розподілу інформації у площині тексту та речення. Відповідно до такого підходу науковець формулює визначення КС: вибір комунікативних намірів, розподіл квантів інформації за комунікативними складовими і вибір порядку розгортання комунікативних складових у реченні [9].

Оскільки площиною вияву КС у дослідженні Т. Янко виступає речення, то цілком логічним є твердження, що у формуванні КС особлива роль відводиться актуальному членуванню речення, тоб-

то характеру розташування теми і реми. Комунікативна структура типу «тема-рема» демонструє найпростішу – немарковану – стратегію побудови речення, коли повідомлювана думка плавно рухається від вихідної точки – теми – до мети повідомлення – реми.

Узявши за основу критерій темо-рематичної структури речення, дослідниця пропонує крім немаркованої виділити такі види стратегій, які утворилися внаслідок вільного поведіння мовця з даним і новим у реченні: *КС суперпозиції реми* – рема вноситься у препозицію, таким чином тема штучно набуває додаткової тематичності, внаслідок чого в реченні утворюються дві реми; *КС введення до розгляду нового предмета*, рема використовується у ролі теми, отже в реченні рематичний компонент нівелюється – утворюються дві теми; *КС відведення теми на друге місце* – «реція теми»; *нейнгерентна тема* – все речення є ремою, тема відсутня.

Актуалізуючи поняття тема-рематичної структури як одного з головних чинників вибору КС, група дослідників визначає зв'язок між такими поняттями у тексті, як його стиль, КС та розподіл інформації. За визначенням Л. Лузіної, саме розподіл інформації у тексті виступає у ролі текстової стратегії, спрямованої на забезпечення ефективної комунікації [6].

Виняткова важливість КС у процесі спілкування полягає в тому, що вона є безпосереднім засобом поєднання докомунікативного (підготовчого) етапу мовлення з власне мовним вираженням комунікативного мотиву (інтенції) та мети мовлення. Відповідно учні, засвоївши поняття про комунікативні стратегії, здобудуть навички перетворення мети та теми висловлювання у реальні мовні форми та граматичні конструкції.

Порівняно схожі дефініції досліджуваного поняття дають змогу узагальнити та актуалізувати такі ознаки КС: 1) КС – це певний план або програма дій, отже їх засвоєння повинно відбуватися переважно на практичному рівні; 2) КС складається з пов'язаних між собою стратегічною послідовністю

дій та операцій, засвоєння яких є критерієм володіння цими стратегіями; 3) КС формуються мовцем залежно від системи чинників, як власне мовних так і позамовних; 4) КС, на відміну від алгоритмів діяльності, є гнучкими та динамічними; 5) КС властиві всім видам мовленнєвої діяльності: продукції (говоріння, письмо), рецепції (слухання, читання), інтеракції (діалог), медіації (переклад); 6) КС тісно пов'язані з усіма елементами текстотвірної діяльності (від ознак тексту, типів мовлення, структури тексту до актуального членування речення та функцій мовних одиниць усіх рівнів у тексті). Визначені особливості та сутність поняття КС у всіх аналізованих аспектах дають підстави для формулювання дефініції цього поняття:

Комунікативна стратегія – це динамічна, варіативна когнітивно-мовленнєва програма реалізації всіх різновидів мовленнєвої діяльності на етапах орієнтації, планування, реалізації та корегування мовленнєвої поведінки шляхом здійснення системи виборів з метою ефективного досягнення поставлених цілей.

Висновок. Отже, дослідження КС, проведені у межах філологічних та методичних дисциплін (когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, комунікативна лінгвістика, теорія та практика лінгвоаналізу, лінгвістика тексту, теорія та методика навчання мови), характеризуються різноаспектністю та множинністю тлумачень цього явища. Узагальнення результатів аналізованих досліджень КС у когнітивному, комунікативному, психолінгвістичному та лінгводидактичному аспектах дає підстави говорити про такі основоположні засади вивчення цього поняття: 1) КС як факт мовної та когнітивної сфери може вивчатися в різних аспектах, залежно від мети та завдань дослідження; 2) матеріалом для аналізу КС є функційні вияви мовних засобів, що використовуються індивідом у конкретних видах мовленнєвої діяльності; 3) критерієм для класифікації КС можуть бути різні підстави (мета висловлювання, тип модальності, сфера комунікації та ін.) залежно від аспекту та методів дослідження.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Основы речевой коммуникации / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – М.: Инфра-М, 1997. – 271 с.
3. Дейк Т. А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация / Ван Т. А. Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: Підручник / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Лузіна Л. Г. Распределение информации в тексте: Когнитивный и прагматилистический аспекты / Л. Г. Лузіна. – М.: Изд-во ИНИОН РАН, 1996. – 140 с.
7. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
8. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навчальний посібник / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.
9. Янко Т. Е. Коммуникативные стратегии русской речи / Т. Е. Янко. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 384 с.

Цепкало А.В.

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ КОГНИТИВНОЙ И КОММУНИКАТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ, ПСИХОЛИНГВИСТИКИ И ЛИНГВОДИДАКТИКИ

Аннотация

В статье исследована сущность понятия коммуникативной стратегии с позиции коммуникативной и когнитивной лингвистики, психолингвистики и лингводидактики. Автором осуществлен анализ публикаций основных представителей указанных лингвистических наук, в которых представлены дефиниции коммуникативных стратегий, их классификация и обосновано возможность их формирования в процессе обучения иностранному языку. Автором разработаны соответствующие обобщения и представлено собственную дефиницию коммуникативной стратегии. Проанализированы Общеввропейские компетенции владения иностранным языком, касающиеся коммуникативных стратегий в контексте различных видов речевой деятельности.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, модель общения, когнитивная лингвистика, коммуникативная лингвистика, лингводидактика.

Tsepkało O.V.

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

COMMUNICATION STRATEGIES AS RESEARCH OBJECTS OF COGNITIVE AND COMMUNICATIVE LINGUISTICS, PSYCHOLINGUISTICS AND LINGUODIDACTICS

Summary

The essence of the notion of communicative strategy from the communicative and cognitive linguistics perspective as well as psycholinguistics and linguodidactics has been defined in the article. The author has analyzed the main publications of the representatives of the given sciences in which the problem of communicative strategy has been tackled as well as its classification and the possibility of its formation in the process of language teaching. The necessary conclusions have been suggested and the author's definition has been given as well. The Common European Framework of Reference for Languages on communication strategies in the context of different types of speech activity were analyzed.

Keywords: communicative strategy, communication model, cognitive linguistics, communicative linguistics, linguodidactics.

УДК 377.35:321.01

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДІЛОВОЇ ГРИ «НАВЧАЛЬНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС» ПІД ЧАС ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Цимбалюк В.І., Борейчук А.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті досліджено особливості ділової гри «Навчальний цивільний процес». Охарактеризовано особливості організації та проведенні даної гри. Визначено цілі та завдання запропонованої гри під час вивчення курсу «Цивільний процес». Розкрито роль та значення ділової гри у формування професійних якостей майбутнього юриста.

Ключові слова: ділова гра, цивільний процес, навчальний процес, професійна підготовка юристів, викладач, студент.

Постановка проблеми. Вища юридична освіта у наш час перейшла на новий щабель розвитку, що призвело до впровадження у процес викладання впровадження активних та інтерактивних технологій навчання. Процес учіння, в основі якого лежали об'єкт-об'єктні відносини набуває іншого формату, де як викладач, так і студент стають суб'єктами навчання. Основу занять починають складати нові форми та методи, які здатні впливати на формування та розвиток пізнавальних процесів студентів, активізують їх діяльність, стимулюють до самостійної та дослідницької роботи. Серед форм та методів навчання, що широко впроваджують у педагогічній діяльності викладача є ділова гра

[2, с. 14], яка ефективно впливає на формування професійної компетенції студентів своїм різноманіттям, зацікавленістю та неординарністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний поштовх у дослідженні ігрових методів, зокрема ділових ігор, зробили такі фахівці в області активного навчання, як М.М. Бірштейн, В.Я. Платов, Я.С. Гинзбург, А.І. Мовчун та ін. Питанням розвитку комунікативних здібностей майбутніх юристів в умовах ділової гри присвячені роботи І.Б. Голдованської. Дослідження щодо формування громадянської, педагогічної, економічної та правової культури, професійно значущих якостей у майбутніх юристів за допомогою ігрових методів провели